

תורת הבטחון

פרשת נעבים

בטחון בקיום המצות

הַעֲיִדְתִּי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשְּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ הַחַיִּים וְהַמּוֹת נִתְּנִי
לְפָנֶיךָ הַפְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבַחֲרַתְּ בַּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אִתָּה וְזָרְעֶךָ. (ל, ט)

אמונה ובחירה

הנה מעיקרי יסודות האמונה הוא להאמין באמונה שלימה – "שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים", ומ"מ לכל אחד ואחד יש בחירה, אם לבחור בטוב, בעשיית המצות, או חס ושלום להיפך לבחור לעבור על רצונו של השי"ת, כדכתיב: "ובחרת בחיים". ובענין זה, אין מקום לומר שאילו הכל נגזר מאת השי"ת היתכן מקום לבחירה, דהלא אמרו חז"ל (ברכות לג, ב): "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים". ר"ל, דבעשיית המצות הכל תלוי בבחירתו של כל אחד ואחד.

וכבר האריך החובת הלבבות (שער בטחון, פקד ד) בהאי ענין וז"ל, "כי מעשי העבודה והעברה לא יתכנו לאדם, כי אם בהקבץ שלשה דברים: האחד הבחירה בלבו ומצפוננו, והשני הכוונה וההסכמה לעשות מה שבחר בו, והשלישי שישתדל לגמור המעשה באבריו הנראים ויוציאהו אל גדר המעשה. ומה שאינו נעלם ממנו בהם, כבחירת העבודה והעברה והכוונה וההסכמה על המעשה, **הבטחון על האלהים בזה טעות וסכלות, כי הבורא יתברך הניח ברשותנו בחירת עבודתו והמרותו כמ"ש: ובחרת בחיים**, ולא הניח ברשותנו השלמת המעשה בעבודה ובעברה, אלא בסבות שהם חוץ לנו, מזדמנות בקצת העתים ונמנעות בקצתם, **ואם יבטח על האלהים בבחירת עבודתו, ויאמר: לא אבחר ולא אכויף לעשות כלום מעבודת הבורא, עד שיבחר לי הטוב ממנה, כבר תעה מדרך הישרה ומעדו רגליו מאופני הנכונה, כי הבורא יתברך כבר צונו לבחר במעשה העבודה ולכוין אליה בהשתדלות והסכמה ובלב שלם לשמו הגדול. והודיענו, שהוא אופני הנכונה לנו בעוה"ז ובעוה"ב", עכ"ל. הרי להדיא בדבריו הק', שאין שום מקום כלל וכלל לבטוח בהשי"ת בענין הבחירה לעשות מעשה מצוה או ח"ו להיפך.**

היכן הותר כפירה

איתא בחולין (קט, ב): "כל דאסר לן רחמנא שרא לן כוותיה, אסר לן דמא - שרא לן כבדא, נדה - דם טוהר, חלב בהמה - חלב חיה, חזיר - מוחא דשיבוטא, גירותא - לישנא דכוורא, אשת איש - גרושה בחיי בעלה, אשת אח - יבמה, כותית - יפת תאר", ע"כ. הרי דעל כל דבר שאסרה לנו התורה, התירה לנו התורה כנגדו דבר כוותיה. ושאלו להבעל שם טוב, שמצינו כן בהרבה מדות, כגון במדת "קנאה" - הותר באופן קנאת סופרים - שתרבה חכמה, אבל היכן הותר האיסור של

"כפירה"? והשיב הבעל שם טוב, שיש כפירה שהיא מותרת, בנוגע לחברך אתה רשאי להיות כופר, למשל: אם תראה שלחברך דחוקה לו השעה - לא תעזבהו על האמונה ובטחון בהשי"ת בלבד - ותאמר שזהו רצונו של השי"ת שחבירך יהיה במצב כזה, ולא תעשה מאומה בעדו. אלא באותה שעה תהיה כופר ותעשה כל מה שביכלתך לעזור ולסייע לחבירך להוציאו מן המיצר.

ויש להוסיף דהך היתר של "כפירה" אינו נוגע רק לעניני בין אדם לחבירו, אלא גם לכל עניני בין אדם למקום, שבכל עשיית המצות, החובה להאמין שלא נגזר אם יקיים המצוות או לא, ורק דכל זה תלוי בבחירתו. [הגם שהקב"ה יודע מה יהיה בחירתו, וזו הסתירה הגדולה בין בחירה וידיעה, ואיכ"מ להאריך בזה].

הוצאות מצוה

ולהורות עד היכן הדברים מגיעים, איתא בביצה (טו, ב): "תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה: כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאות שבתות והוצאות יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו. אמר רבי אבהו: מאי קראה - תקעו בחדש שופר (בכסה) ליום חגנו, איזהו חג שהחדש מתכסה בו - הוי אומר זה ראש השנה, וכתיב כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא - דכתיב ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה", ע"כ.

והוסיף הריטב"א (פאנא דב"מ טז) וז"ל, "דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה אלא נקט הני דרגילי ושכיחי", ע"כ. הרי, שגם כל שאר הוצאות מצוה אינם נכלל בכלל הקצוב בראש השנה, ומה שנקט הגמ' הני אינם בדוקא. והענין צ"ב, מהו העומק בביאור דברי חז"ל אלו, שהני דברים אינם נכללים במה שכבר נקצב לאדם בראש השנה?

ונראה לבאר בעזה"ת, דהנה הבחירה ביד כל אחד ואחד לעשות כל המצות אשר הוא בוחר לעשות, ואין הקב"ה מונע הבחירה מיד כל אחד לעשות המצות, וא"כ נראה לומר, דאי אפשר לומר שכבר נגזר הגזירה כמה יהיה לכל אחד ואחד עבור הוצאת המצות, שהרי אילו כן, נמנע ממנו הבחירה לעשות המצות, וא"כ מובן היטב מדוע הוצאות מצוה אינם נכללים במה שכבר נקצב לו בראש השנה.

הוצאות בלי גבול

ונראה להוסיף עוד על זה, דאיתא בשו"ע (פי"ג, ז) וז"ל, "וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה, לא יכוין להנאתו, אלא לעבודת הבורא יתברך, כדכתיב בכל דרכיך דעהו (משלי ג, י) ואמרו חכמים: כל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו דברים של רשות, כגון האכילה והשתיה

וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך, יהיו **כולם לעבודת בוראך**, או לדבר הגורם עבודתו, שאפילו היה צמא ורעב, אם אכל ושתה להנאתו אינו משובת, **אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו, לעבוד את בוראו** וכו', עכ"ל. וע"ע מש"כ הרמ"א (ס' קס"ז, ס' ס"ט) וז"ל, "ומ"מ מצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצע כי השלחן דומה למזבח **והאכילה כקרבן** ונאמר על כל קרבן תקריב מלח", עכ"ל. וכתב המשנ"ב (ס' ס"ק ל"ב ג"ד והאכילה) וז"ל, **"שאדם אוכל לחזק כחותיו ועי"ז יהיה בריא וחזק לעבדת ה'",** עכ"ל. וע"ע מש"כ בס' ק"ע (ס' ס"ק מ"ט) בשם הש"ה דאם אוכל בכוונה להיות בריא כדי להיות מזומן לעבודת ה', סעודתו הוי סעודת מצוה, ע"ש עוד. כלומר, כי הכל תלוי בכוונה, שאם אדם אוכל בכוונה, אכילתו מצוה היא ונחשב כקרבן. [הלוואי שנזכה לזה!] א"כ י"ל דאפשר שהאדם בהנהגתו יעשה שכל הוצאותיו אינם בחשבון השיעור שנקצב לו בראש השנה, דאלו מכוון בכל מה שהוא קונה, לשם מצוה, ובכל מאכליו הוא מכוין שיהיה לחזק כוחותיו לעבוד את ה', וכן בשאר דברים שהוא קונה, הוא מכוון לעשות רצון אבינו שבשמים, א"כ נמצא שדברים אלו אינם בכלל מה שכבר נקצב, שכל אותן הוצאות הם הוצאות של מצות – שאינם קצובים בראש השנה. ולעולם לא יהיה לו שום צמצום במזונותיו!

בטחון שיעזרהו השי"ת

והגם שביארנו שטעות הוא לבטוח בהשי"ת בקיום המצות ולומר שהכל נגזר ותלוי ביד השי"ת, אלא הבחירה תלוי' ביד כל אחד ואחד, מ"מ צריך אדם לבטוח בהשי"ת על קיום המצות. דהיינו **אחר** שכבר בחר לעשות המצות, צריך שיבטח בהשי"ת שיעזרהו לעשות המצוה.

והאריך בזה החובת הלבבות (ס"ט) וכתב שהגם שאין מקום לבטוח בהשי"ת על עיקר הבחירה למעשה מצוה, מ"מ מה שצריך לבטוח בהשי"ת הוא על השלמת המעשה מצוה, וז"ל, **"אבל מה שראוי לבטוח עליו הוא גמר מעשה העבודה, אחר בחירתה בלב שלם ונאמן והסכמה והשתדלות בבר לבב וכוונה לשמו הגדול, ובזה אנחנו חייבין להתחנן אליו לעזור אותנו בו ולהורות אותנו עליו**, כמו שכתוב: "הדריכני באמתך ולמדני" ... וכל זה ראייה, שבחירתו היתה במעשה העבודה, אך התפלל אל האלקים על שני דברים: אחד מהם **ליחד לבבו ולחזק בחירתו בעבודתו בהרחקת טרדות העולם מלבו ועיניו**, כמו שאמר: יחד לבבי ליראה שמך, גל עיני ואביטה וגו' העבר עיני וגו' הט לבי אל עדותיך וגו' והדומה להם. **והשני לחזק אבריו על השלמת המעשים בעבודתו**, והוא מה שאמר: הדריכני בנתיב מצותיך סעדיני ואושעה, והרבה כמוהו. ואני עתיד לבאר אופני מפסידי החלק הזה ואופני השלמתו והדרך הנכונה בו בעזרת השם", עכ"ל. הרי, מאחר שאין שום יכולת ביד האדם לגמור המעשה מצד עצמו, ע"כ צריכים להתפלל, ולבטוח בביטחון גמור שיעזרנו הקב"ה לגמור אותן מעשה מצוה.

ועי' מש"כ בזה הרמב"ן (אמונה ויטחון, פ"ב) וז"ל, "בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה. הקדים להזהיר על הבטחון תחלה ואחר כך על המעשה הטוב, להודיע **שהבטחון הוא שיבטח בו שיעזרהו**

לעשות מצותיו ואלו אמר עשה טוב ובטח בה', הייתי אומר כי הבטחון הזה שהזהיר עליו הוא נאמר על שכר המעשה הטוב ולא על צרכי העוה"ז שהוא צריך אליהם לעזרהו ולסמכו, ר"ל הסבות והענינים המתקנים מעשה הטוב, על כן אמר בתחלה בטח בה', **כלומר שיעזור ויסמוך אותו לעשות חפצו ומצותיו**. ואח"כ אמר ועשה טוב כלומר רדוף אחר המצות והשתדל לעשות אותן, ואל תתירשל מלעשות הטוב מפני קוצר יכלתך, **כי יסמוך אותך ויעזור**. זהו פירוש "בטח בה' ועשה טוב". וזאת היא כוונתו בהקדימו צווי הבטחון לצווי המעשה הטוב", עכ"ל.

וכל הך בטחון הוא רק אחר שכבר בחר לעשות המעשה מצוה והוא משתדל לעשותו, אז צריך עזר מהשי"ת שיהיה ביכולתו לגמור אותו מעשה, אבל עצם הבחירה וההשתדלות לעשות את מעשה המצות תלוי אך ורק ביד כל אחד ואחד.

מדת הבטחון של הלל

איתא בביצה (ט"ו, ב): "תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה - מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר ברוך ה' יום יום. תניא נמי הכי: בית שמאי אומרים: מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום", ע"כ. ופרש"י (ד"ה ל"ט שמים): **"בוטח שתזדמן לו נאה לשבת"**, עכ"ל. [וע"ע בדברי הבן יהודע (ס"ט), שהאריך בהך ענין בדברים נפלאים, דהלל היה בטוח בבטחון גמור שבוודאי הקב"ה יתן לו מה שהוא צריך, עד כדי כך, שאמר כן בפומבי לפני בני אדם שדבר זה יהיה שלי. ובטחון כזה שהוא בטחון אמיתי, "זהו מדת בטחון בדרך פלא", עי"ש כל דבריו.]

ומבואר מזה, דמי שהוא בעל בטחון אמיתי יכול לנהג כמדת הלל, ויכול לסמוך שבוודאי יזמין לו הקב"ה מה שהוא צריך לאותה מצווה. כלומר, שאינו צריך השתדלות כ"כ, ויכול לבטוח בהשי"ת שימצא מאכלין לכבוד שבת בסוף השבוע. אמנם, זהו רק למי שנמצא במדרגת הלל וחבריו, אבל מי שאינו בוטח אמיתי [כגון אנן יתמי דיתמי], אינו יכול לנהוג כן. וכן מבואר במשנה ברורה (ס' ר"ג ס"ק ז') וז"ל, "כתיב בתורה זכור את יום השבת לקדשו ודרשו ב"ש שתהא זוכרו מאחד בשבת, נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת, ואמרו על שמאי הזקן... והסכימו הרבה פוסקים שגם הלל מודה שכדברי ב"ש עדיפא טפי אלא שהיה בוטח בה' שבוודאי יזמין לו לשבת מנה יפה משאר הימים וכדי לחזק מדת בטחונו היה נוהג כן, **אבל בשאר כל אדם שאין בטחונו חזק כ"כ גם הוא מודה דכשמאי עדיפא טפי**", עכ"ל.

וכל זה שיכול לסמוך ולבטוח בהשי"ת שיעזרהו לגמור המעשה מצוה, וימעט בהשתדלות לקיים המעשה מצוה, כל זה רק אם בוטח לגמרי – כמדרגת הלל הזקן. אבל מי שאינו במדרגה זו, מוטל עליו לעשות כל מה שביכולתו כדי לקיים מעשה המצוות כמו שעשה שמאי.